

KORRUPSIYANING IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK ILDIZLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI

Asadova Ruksara Ergash qizi

Surxondaryo viloyat Pedagogik mahorat markazi pedagogika,

psixologiya va ta’lim texnologiyalari kafedrası

pedagogika va psixologiya fani o’qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada korrupsiyaning ijtimoiy-psixologik ildizlari, uning jamiyat hayotiga ko‘rsatadigan salbiy ta’siri hamda uni bartaraf etishning samarali yo‘llari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida korrupsiyaning shakllanishiga ta’sir qiluvchi psixologik omillar — shaxsiy manfaatning ustuvorligi, ijtimoiy muhitning korrupsiyani oqlovchi normalari, mas’uliyatning pastligi va ijtimoiy adolatsizlikning idrok qilinishi kabi jihatlar o‘rganiladi. Shuningdek, korrupsiyani kamaytirishda ma’naviy tarbiya, fuqarolarning huquqiy ongi, shaffof boshqaruv tizimi, raqamlashtirish va jamoatchilik nazoratining o‘rni asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari korrupsiyaga qarshi kurashda kompleks yondashuvning zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: korrupsiya, ijtimoiy-psixologik omillar, ijtimoiy muhit, shaxsiy manfaat, adolatsizlik, huquqiy ong, shaffoflik, jamoatchilik nazorati, profilaktika.

KIRISH

Korrupsiya zamonaviy jamiyatlar rivojiga xavf solayotgan eng dolzarb ijtimoiy-siyosiy muammolardan biridir. Uning mavjudligi nafaqat iqtisodiy taraqqiyotning sekinlashuviga, balki jamiyatda adolatsizlik, ishonchsizlik va befarqlik kabi salbiy psixologik holatlarning kuchayishiga olib keladi. Korrupsiya jarayoni ko‘plab omillar yig‘indisidan iborat bo‘lib, uning ildizlari nafaqat iqtisodiy yoki siyosiy muammolarda, balki chuqur ijtimoiy-psixologik omillarda ham mujassamdir. Shu sababli, korrupsiyani faqat jazolash orqali emas, balki uning psixologik va ijtimoiy asoslarini o‘rganish hamda bartaraf etish strategiyalarini ishlab chiqish orqali kamaytirish mumkin. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan ijtimoiy bag‘rikenglikning

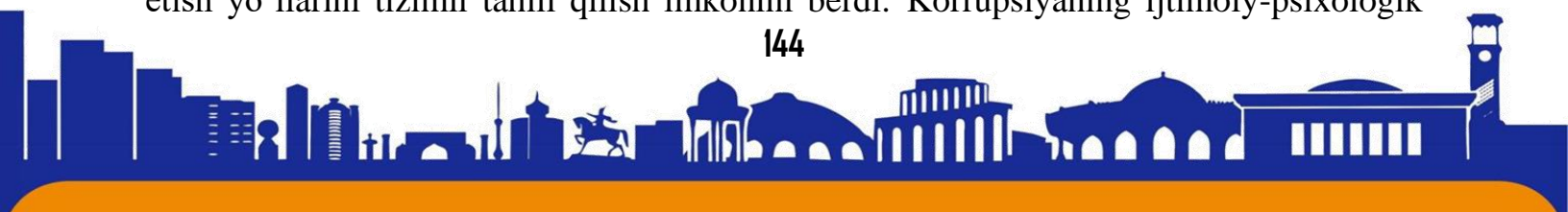
mavjudligi, ayrim ijtimoiy guruhlar orasida korrupsion xatti-harakatlarga ijobiy munosabatning shakllanishi va shaxsiy manfaatni jamoaviy manfaatdan ustun qo'yish kabi holatlar korrupsiyaning davomiyligiga sharoit yaratmoqda. Shu bilan birga, psixologik bosim, ma'naviy zaiflik, motivatsion buzilishlar, ijtimoiy taqlid va normalarning buzilishi kabi psixologik mexanizmlar korrupsiyaning ildizlarini yanada mustahkamlaydi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — korrupsiyaning ijtimoiy-psixologik omillarini tahlil qilish, ularning mohiyatini aniqlash va korrupsiya holatlarining kelib chiqishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni yoritish hamda ushbu illatni bartaraf etishning samarali yo'llarini ilmiy asosda taklif etishdan iborat. Maqolada korrupsiyaga qarshi kurashda ma'naviy-ma'rifiy islohotlar, huquqiy ongni oshirish, boshqaruv tizimini shaffoflashtirish, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish hamda psixologik profilaktika usullarining o'rni alohida ko'rib chiqiladi.

Materiallar va usullar

Ushbu tadqiqot korrupsiyaning ijtimoiy-psixologik ildizlarini aniqlash va ularni bartaraf etish mexanizmlarini ishlab chiqishga qaratilgan bo'lib, quyidagi uslubiy yondashuvlar qo'llanildi: Jamiyat a'zolari va davlat xizmatchilari orasida korrupsiya bilan bog'liq psixologik holatlar, shaxsiy manfaatni ustuvor qo'yish, adolatsizlikni idrok etish va guruh bosimi kabi omillar aniqlash uchun maxsus psixologik testlar va baholash indikatorlari qo'llanildi. Davlat idoralari, tadbirkorlik sub'ektlari va fuqarolar faoliyatidagi korrupsion holatlar kuzatildi. Ushbu kuzatuvlar asosida ijtimoiy-psixologik xatti-harakatlar strukturasi aniqlashga imkon yaratildi. Ekspertlar, davlat xizmatchilari va tadbirkorlar bilan intervyular o'tkazilib, korrupsiyaga olib keluvchi psixologik va ijtimoiy sharoitlar, shuningdek, bartaraf etish yo'llari bo'yicha to'g'ridan-to'g'ri fikrlar yig'ildi. Korrupsiyaga qarshi ishlab chiqilgan qonunlar, davlat dasturlari va ichki monitoring hisobotlari o'rganilib, ularning samaradorligi va ijtimoiy-psixologik asoslari tahlil qilindi. SWOT tahlil va psixologik profilaktika modellari yordamida korrupsiyaga qarshi samarali strategiyalar ishlab chiqildi, jamiyatdagi ijtimoiy-psixologik muhitni yaxshilash va xulq-atvorni optimallashtirish choralari aniqlab berildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari korrupsiyaning ijtimoiy-psixologik ildizlari va ularni bartaraf etish yo'llarini tizimli tahlil qilish imkonini berdi: Korrupsiyaning ijtimoiy-psixologik

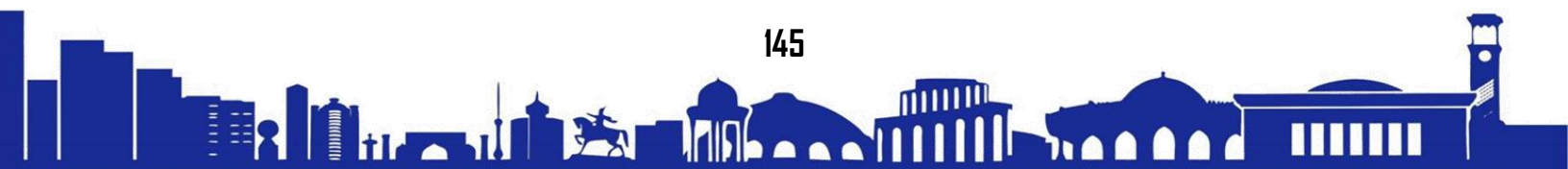

omillari aniqlangan. So‘rov va intervyular natijasida shaxsiy manfaatni ustun qo‘yish, guruh bosimi, ijtimoiy adolatsizlikni idrok etish va normalarni noto‘g‘ri talqin qilish kabi omillar korrupsiyaning asosiy ildizlari sifatida belgilandi. Shu bilan birga, korrupsiyaga nisbatan ijtimoiy bag‘rikenglik va befarqlik yuqori ekanligi kuzatildi. Fuqarolar va xizmatchilar xatti-harakatlaridagi tendensiyalar Yarim tuzilmaviy intervyular shuni ko‘rsatdiki, davlat xizmatchilari orasida shaxsiy manfaatni ustun qo‘yish holatlari, tadbirkorlar esa ruxsatnoma va moliyaviy jarayonlarda korrupsion mexanizmlardan foydalanish holatlarini ma‘lum darajada normal holat deb qabul qilmoqda. Bu ijtimoiy-psixologik muhitning korrupsiyani mustahkamlashiga sabab bo‘ladi. Korrupsiyani bartaraf etish mexanizmlarining samaradorligi. Hujjatlar va normativ-huquqiy tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, shaffof boshqaruv, jamoatchilik nazorati, raqamlashtirish va profilaktik psixologik tadbirlar korrupsiyani kamaytirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu mexanizmlarning yetarlicha keng tatbiq etilmaganligi korrupsiyaning davomiyligiga hissa qo‘shmoqda. SWOT tahlil natijasida korrupsiyaga qarshi profilaktik choralarning kuchli va zaif tomonlari aniqlanib, jamiyatdagi xulq-atvorni ijobiy yo‘naltirish orqali korrupsiyani sezilarli darajada kamaytirish mumkinligi ko‘rsatildi. Shu bilan birga, korrupsiyaga qarshi kurashda ijtimoiy ta‘lim va ma‘naviy tarbiya jarayonining muhimligi aniqlangan.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari korrupsiyaning ijtimoiy-psixologik ildizlari uning faqat iqtisodiy yoki siyosiy omillar bilan bog‘liq emasligini, balki shaxsiy xulq-atvor, ijtimoiy normalar va guruh bosimi kabi psixologik omillarga ham bevosita bog‘liqligini ko‘rsatadi. Shaxsiy manfaatni ustun qo‘yish, adolatsizlikni idrok etish va korrupsiyani normallashtiruvchi ijtimoiy muhit uni davom ettirishga zamin yaratadi. Birinchidan, tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, korrupsiyani kamaytirishning samarali yo‘li — jamiyat a‘zolarining huquqiy va ma‘naviy ongini oshirishdir. Shu bilan birga, ijtimoiy ta‘lim, axloqiy tarbiya va ma‘naviy qadriyatlarni shakllantirish korrupsiyaga qarshi barqaror psixologik profilaktik mexanizm sifatida xizmat qiladi. Ikkinchidan, shaffof boshqaruv va jamoatchilik nazorati mexanizmlari korrupsiyaning oldini olishda muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqotda aniqlanishicha, aholining faol nazorati va ma‘lumotga erkin kirish imkoniyati mavjud bo‘lgan korxonalar va idoralarda korrupsion holatlar sezilarli

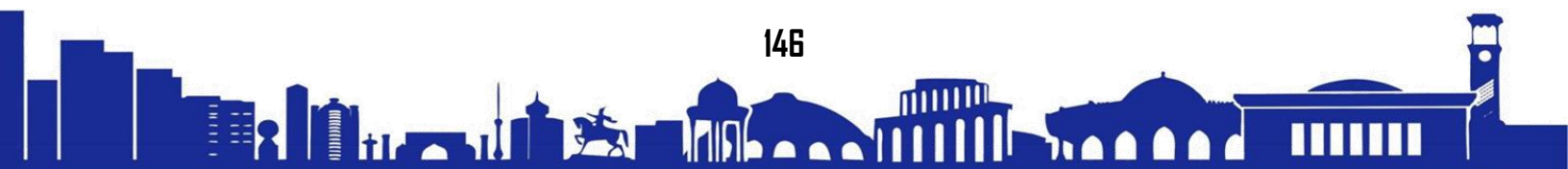

darajada kamaygan. Uchinchidan, raqamlashtirish va elektron boshqaruv tizimlarini joriy etish korxon va idoralardagi xulq-atvorni optimallashtirishga yordam beradi. Bu jarayon korrupsion imkoniyatlarni kamaytirib, xodimlarning harakatlariga aniq javobgarlik yuklaydi. Shuningdek, SWOT tahlil va intervyu natijalari shuni ko'rsatdiki, korrupsiyaga qarshi kompleks yondashuv — psixologik, ijtimoiy, huquqiy va texnologik choralarni birlashtirish — eng samarali strategiya hisoblanadi. Bu, o'z navbatida, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan ijtimoiy intolerantlikni kuchaytiradi va shaxslarning xatti-harakatlarini ijobiy yo'naltirish imkonini yaratadi. Umuman olganda, tadqiqot korrupsiyani faqat jazolash orqali emas, balki uning ijtimoiy-psixologik ildizlarini bartaraf etish orqali samarali kamaytirish mumkinligini ko'rsatdi. Bu yondashuv jamiyatning barqaror rivojlanishi, ishonch va adolat muhitini shakllantirish uchun muhim ahamiyatga ega.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, korrupsiyaning ildizlari faqat iqtisodiy yoki siyosiy omillarda emas, balki chuqur ijtimoiy-psixologik faktorlar — shaxsiy manfaatni ustun qo'yish, ijtimoiy adolatsizlikni idrok etish, guruh bosimi va normativ normalarni noto'g'ri talqin qilishda mujassamdir. Ushbu psixologik omillar jamiyatdagi korrupsion xatti-harakatlarni davom ettiruvchi asosiy mexanizm hisoblanadi. Korrupsiyani bartaraf etishda eng samarali strategiya — psixologik, ijtimoiy va huquqiy choralarni kompleks tarzda qo'llashdir. Xususan: Huquqiy va ma'naviy ongni oshirish — fuqarolar va davlat xizmatchilarining korrupsiyaga nisbatan intolerantligini kuchaytirish. Shaffof boshqaruv va jamoatchilik nazorati — idoralarda xulq-atvorni monitoring qilish va javobgarlikni oshirish. Raqamlashtirish va elektron boshqaruv tizimlari — korrupsion imkoniyatlarni kamaytirish va ish jarayonlarini shaffoflashtirish. Psixologik profilaktika va ijtimoiy ta'lim — korrupsiyaga qarshi barqaror ijtimoiy-psixologik muhit yaratish. Shu tariqa, korrupsiyani kamaytirish uchun jamiyatda psixologik ongni rivojlantirish, ijtimoiy normativlarni kuchaytirish va huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish bir vaqtning o'zida amalga oshirilishi lozim. Bu yondashuv nafaqat korrupsiyaga qarshi samarali kurashni ta'minlaydi, balki jamiyatda adolat, ishonch va barqaror rivojlanish muhitini shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2023. — Berlin, 2023.
2. Rose-Ackerman, S. Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. — Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
3. Klitgaard, R. Controlling Corruption. — Berkeley: University of California Press, 1988.
4. World Bank. Diagnostic Tools for Assessing Corruption in Public Institutions. — Washington D.C., 2020.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. “Korrupsiyaga qarshi kurash bo‘yicha davlat dasturi”. — Toshkent, 2022.
6. Heidenheimer, A. J., Johnston, M. Political Corruption: Concepts and Contexts. — Routledge, 2019.
7. Bashirov, T. Ijtimoiy-psixologik omillar va korrupsiya. // “Ijtimoiy fanlar va psixologiya” jurnali. — 2021.
8. Ulmasov, B. Korrupsiya va ijtimoiy ong: ilmiy tadqiqotlar. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
9. OECD. Preventing Corruption in Public Sector Institutions. — Paris: OECD Publishing, 2021.
10. Yusupov, F. Ijtimoiy normalar va korrupsiya: psixologik tahlil. // “Innovatsion iqtisodiyot” jurnali. — 2022.

